

határáig vitte el újra a két sétáló felnőttet, kik az ég „biztató, kék fényeit” kémelve, szentül hiszik, hogy „onnan egyszer majd ismét lejönnek” hozzájuk a kárókatónák. Ez már, sajnos, hamisan hangzó ráadás. Mert a kárókatónák nem jönnek vissza! Gólya, fecske vagy gém alakjában, igaz, vissza-visszatérnek — de már nem a Tamásoknak és nem a Virág Pétereknek. S mellékesen, az sem egészen biztos, hogy a Sági gyerekek „tornya” azonos lehet a Gergianéval, hisz e dőlőkben szép „tornyokat” minden nemzedéknek újra kell építenie. Ha nem így lenne, az emberi nem már rég megistenült volna.

UTASI Csaba

OLÁH SÁNDORTÓL HANGYA ANDRÁSIG

Gajdos Tibor: *Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között*, a szerző kiadása, Szabadka, 1977

Éppen most, amikor szakkörökben a vajdasági képzőművészeti élet megírását tervezik, egy íróember nemcsak eljutott e szükséglet felismeréséig, hanem komoly adalékot is szolgáltatott hozzá, megírva és magánkiadásban közzétéve a két háború közötti Szabadka festészeti vonatkozású eseményeit. A téma szerzőjéhez közel áll. Maga is résztvevője volt az eseményeknek, ami azért tűnik fontos körülménynek, mert így sokszor személyes élmények alapján is szólhat. Igaz, a személyes részvétel néha negatívumként is jelentkezik, mert köti a szerző kezét abban, hogy a kritikus hangján szólaljon meg. Ez azonban nem teszi kérdésessé a mű egészét, annál inkább, mert a könyv tényanyaga rendkívül értékes, izgalmas és mindenekfelett gazdag, és ha netán a szerző több állításával vitánk is lenne, munkája nemcsak úttörő jellegével érdemel figyelmet.

Gajdos véleménye szerint a két háború közötti időszak különös jelentős periódusa volt Szabadka képzőművészeti életének. Két ilyen jellegű megállapítása is van. Először azt bizonyítja, hogy „a két világháború között Szabadka volt Vajdaság legmozgalmasabb képzőművészeti központja”, majd pedig hogy „a két festőgeneráció néhány tagja, idősebbek és fiatalok döntően kihatottak a felszabadulást követő idők jelentős képzőművészeti mozgásaira”.

Úgy érezzük, a szerzőnek ezekkel a megállapításaival nem érthetünk teljesen egyet. Tény, hogy Szabadkánk nagy képzőművészeti hagyományai vannak, de aligha éppen a két háború közötti időszak volt a legmozgalmasabb. Ehhez az kellett volna, hogy a fiatal kreatív és avantgarde művészek ott maradjanak, Szabadkán bontakoztassák ki tehetségüket. Ha a tényeket vizsgáljuk, akkor valóban azt kell mondanunk, hogy

Szabadkának számos, ma már országos, sőt európai hírnévű művésze volt, sajnos — erre a tényre maga Gajdos is több példát hoz fel —, többségük nyilván éppen a fejlődésüket gátló okok miatt elhagyták a várost, hogy másutt váljanak festőkké, s csak azután tértek ismét vissza. Az érvényesüléshez szükséges feltételek hiányában költözött el Szabadkáról Stipan Kopilović (1877—1924), a vajdasági, sőt a jugoszláv impresszionisták úttörője, hogy csak közvetlenül halála előtt térjen meg Pest és Párizs közötti bolyongásaiból. S mindaz, ami művészetében értékes, nem Szabadkán született. Csak vendégeskedni járt haza a ma is Budapesten élő Gyelms Lukács (1899), aki már 1936-ban a Velencei Biennále kiállítói között volt, és Szabadkán kívül szerez országos hírnevet magának Balázs G. Árpád (1887) is. Belgrádban az Oblík nevű csoport tagjaként lett az ország vezető grafikusa.¹

Példánkkal csupán azt szerettük volna érzékeltetni, hogy a két háború közötti időszakban az újat kereső művészek saját otthonukban nem tudtak teljes mértékben érvényesülni. Ők maguk érezték ezt legjobban, és ezért is indultak útnak a szélrózsa minden irányába. Nemcsak az idősebb festőtársak nem fogadták be őket, a közönség sem lelkesedett különösebben az új kezdeményezésekért.

A két háború közötti Szabadka képzőművészeti életének kétségkívül vannak nagyon jelentős dátumai. A legjelentősebb minden bizonnyal az Olvasókör 1938 októberében megrendezett tárlata, amelyen a jugoszláviai magyar fiatal képzőművészek mutatkoztak be. Az akkor ott kiállító fiatalok többsége, mint például Hangya András, Ács József, Boschán György, B. Szabó György, Wanyek Tivadar és mások, Vajdaság háború utáni művészetében is megtalálták helyüket. Ezzel a kiállítással Gajdos is sokat foglalkozik. Kifejti, hogy e kiállítás számos tényező közrejátszásának az eredménye. Megrendezésében éppúgy szerepet játszott Cseh Károly kritikai cikke a *Szervezett Munkásban*, mint Balázs G. Árpád példamutató munkája és az akkori *Hídnak* a fiatalokat a szociális irányzatra ösztönző hatása. Ezeknek a körülményeknek döntő befolyásuk volt abban, hogy az akkor induló vagy éppen beérkező képzőművészek végérvényesen szakítsanak a jellegzetesen polgári nézetekkel.

A szociális festészet hódolóinak nemcsak programjuk volt. Munkájukkal igyekeztek bizonyítani, és művészetük lényege, hogy a dolgozó osztály szolgálatába álltak és *modern* képzőművészeti eszközökkel üzentek „harcot” a polgári felfogású festőknek. Ezt aényt hangsúlyozza Gajdos Tibor is, és állítása hitelességének érdekében megszóltatja a szóban forgó kiállítás több részvevőjét, s idézi többek között Hangya Andrást, aki szerint: „Az új irányzatokra azt mondja a jó szándékú kispolgár, hogy hóbort, divat. A kispolgár fél együtt lépni a haladó világgal.” Vagy Boschánt, aki szerint: „A materialista élet fejlődésében

¹ Lazar Trifunović: *A szerb festészet 1900—1950*, Belgrád, 1973, 462. old.

beálló változások megfelelő formában megtalálhatók a szellemi élet történelmében. Figyelniük kell tehát a népek életkonceptiójának fejlődését, hogy megérthessük a festészet kísérleteit és eredményeit.”

Utaltunk már rá, hogy Gajdos Tibornak nem állt szándékában kritikailag elemezni a vizsgált időszak képzőművészeti életét. Megelégedett elsősorban a dokumentumok, az akkori újságok és folyóiratok bírálatainak és tudósításainak egymás mellé helyezésével, lévén, hogy azok jó részt önmagukért is beszélnek. Csak az a kár, hogy módszerében Gajdos nem következetes, mert néhol e szövegek között ott az ő egyéni véleménye is. Könyvanyagát ezáltal heterogenizálja, bár ha a művet adalékként fogjuk fel egy majdan megírandó művészettörténethez, ez nem kelt különösebb zavart. Felróni talán csak azt kellene még, hogy egyes állításaiban szűkszavú és néha önkényes. Állításunk bizonyítására íme néhány példa: Gajdos nem magyarázza meg, miért orientálódnak az itteni magyar festők Budapest felé s miért állítanak ki oly nagy előszeretettel a magyarországiak Szabadkán. A dokumentumokból derül ki, hogy ez az együttműködés csupán a *hivatalos művészet* képviselőivel volt lehetséges. „A hivatalos művészet konzervatív irányára, az akadémikusra kár sok szót vesztegetni, inkább csak a szobrászatban voltak meg a kordokumentumnál értékesebb képviselői. A két világháború közt az akadémista, az úgynevezett műcsarnoki festészet teljesen a műkereskedelem karmai közé csúszott... Még a mesterségbeliek legjobb képviselőit is, mint pl. Karlovics Bertalant, csupán a pusztán rutin jellemezte.”² Logikusan következnek ebből, hogy a két háború közötti kapcsolatok képzőművészeti téren nem sok újat hoztak Szabadkának, és nem voltak ösztönző hatással festőire. Másfelől viszont a jugoszláv központokban történtek visszhangja is nehezen jutott el Szabadkára, esetleg Balázs G. Árpád ritka hazalátogatásai révén. A jelek szerint és az 1927-ben megrendezett VI. Jugoszláv Képzőművészeti Kiállítás (Újvidéken a Matica centenáriumára rendezték meg), sem hatott különösebben a szabadkiakra, pedig 430 alkotásával valóban panorámája volt az akkori jugoszláv képzőművészetnek, és hidegen hagyta őket az 1922-es szabadkai dadaista matiné is.

A szabadkai közönség zárkózottságáról tanúskodik a továbbiakban, hogy úgyszólván oda sem figyeltek a két nagy tehetségű „bevándorlott-ra”, Dragan Beraković-Bajára és Sava Rajkovićra, pedig mindketten huzamosabb időt André Lhote (1885—1962) párizsi műtermében töltöttek, és magukkal hozták a kubizmus lhote-i változatát. Gajdos e művészek nagyszámú tanítványairól beszél, holott az általuk is képviselt irányzat tartós nyomokat nem hagyott.

S most már mondjuk ki nyíltan és kereken: Szabadka két háború kö-

² *A magyarországi művészet története II.*, Magyar művészet 1800—1945, Zádor Anna szerkesztésében, 406. old.

zötti képzőművészeti életére legerőteljesebben Oláh Sándor (1886—1966) hatott, akiről Gajdos is megállapítja, hogy „...nagy és alapos tudását nemcsak képein demonstrálta, hanem elvként igyekezett számos tanítványában is tudatosítani. A 'ködös irányzatokat' elvetette, mert mint egy Timár Ferencnek adott nyilatkozatában mondta, 'az apostolok betegek... Mielőtt pedig festenének, tanuljanak meg rajzolni. Mert — mondta —, a legtöbbje a legelemibb dolgokban ügyetlen, tehetségtelen és a dilettantizmusukat különböző izmusokkal igyekszik leplezni'... Ilyen volt Oláh Sándor alapállása, amelyhez hat évtizedes munkássága során mindvégig hű maradt.”³

Végezetül állapítsuk meg: Gajdos Tibor könyve egy kicsit kihívás a szakemberek felé. Olvasása után nyilván annak szükségességét érzik majd, hogy tovább kutassanak. Az olvasóknak pedig lehet, hogy éppen ez a könyv ad egyfajta útbaigazítást vagy magyarázatot arra, hogyan is születtek a szabadkai lakások falain lógó festmények.

Külön jelentőséggel bír Gajdos könyvében a Szabadkán 1919 és 1941 között állandó vagy átmeneti jelleggel működő képzőművészek rövid életrajza, mert ez a rész derít fényt arra, hogy a jelzett időszakban Szabadkának nem kevesebb, mint 22 ismert festője és szobrásza volt Sajnos, Gajdos itt is a kompromisszumos „születési sorrendet” választja, ahelyett, hogy értékek vagy irányzatok szerint csoportosítaná őket. Jó viszont, hogy az életrajzi adatok mellett Gajdos közzéteszi az e festőkre vonatkozó bibliográfiát, megadva ezzel a további kutatásokhoz nélkülözhetetlen forrásokat. Egyes szerzőknél az életrajz alapos, sok adatot tartalmaz, másoknál viszont érthetetlenül keveset. Így például kérdés marad, miért kapott terjedelemben kevesebb helyet egy Hódi Géza vagy Boschán György, mint például Antun Bakić.

Összegezésül, hibái és fogyatékoságai ellenére is Gajdos Tibor könyvét nyilván minden képzőművészetet kedvelő érdeklődéssel veszi kezébe, elsősorban azért, mert már-már feledésbe merülő kort elevenít fel szavakkal és gazdag képanyaggal. Ha ez a könyv további kutatásokra serkent, amiben aligha kell kételkednünk, akkor ez újabb bizonyítéka lesz annak, hogy érdemes volt időt, fáradságot és nem utolsósorban, mert magánkiadásról van szó, pénzt fektetni bele.

Bela DURANCI

³ A tárgyalt könyv 125. oldala.